

Vertaalevaluatie en subjectiviteit

Winibert Segers, Hendrik J. Kockaert & Bert Wylin
KU Leuven

I

Inleiding

Is vertaalevaluatie een subjectieve, persoonsgebonden aangelegenheid? Is vertalingen evalueren hetzelfde als bier proeven of luisteren naar een muziekstuk? Wordt het oordeel bepaald door persoonlijke smaak? In deze bijdrage proberen we die vragen te beantwoorden en te tonen hoe de subjectiviteit van de evaluatie kan worden ingeperkt¹.

2

Evaluatiemethode

De evaluatiemethode die we hanteren, is de PIE-methode (Preselected Items Evaluation)². PIE verloopt in vijf fasen:

- selectie van items in de brontekst (vóór de toetsafname),
- bepaling van correcte en foutieve oplossingen van de geselecteerde items,
- berekening van de scores van de kandidaten,

1 De subjectiviteit van de vertaalevaluatie wordt ook behandeld in o.a. Anckaert e.a. 2006, Kockaert & Segers 2012, Lee-Jahnke 2001 en Segers 2012.

2 Er zijn verschillen tussen de PIE-methode (Preselected Items Evaluation), de IJkpuntenmethode en de CDI-methode (Calibration of Dichotomous Items). Bij de IJkpuntenmethode wordt aan de foutieve oplossingen een gewicht gekoppeld (Van De Poel & Segers 2007); bij de PIE-methode niet. Bij de CDI-methode worden geen items voorgeselecteerd (elk element in de brontekst (een woord, een woordgroep, een leesteken...) met een goede p-waarde en een goede d-index zal een item worden) (Eyckmans e.a. 2009, 2012); bij de PIE-methode wel.

nlf 13

- berekening van de moeilijkheidsgraad (p-waarde³) en het discriminerende vermogen (d-index) van de geselecteerde items,
- berekening van de definitieve scores van de kandidaten, op basis van de geselecteerde items met een goede p-waarde en een goede d-index.

De PIE-methode is een

- dichotome methode. De vertaaloplossingen zijn correct of foutief. Er is geen grijze zone. Aan de foutieve oplossingen wordt geen gewicht (bijv. 'lichte fout', 'halfzwarte fout', 'zwarte fout') gekoppeld.
- criteriumgerelateerde en normgerelateerde methode. Fase 1 en 2 zijn criteriumgerelateerd (de selectie van items en de bepaling van correcte en foutieve oplossingen gebeurt op basis van vooraf gestelde criteria). Fases 4 en 5 zijn normgerelateerd (de norm wordt door de prestaties van de getoetste groep bepaald).
- transparante methode. De kandidaat kan zien hoe de definitieve score tot stand is gekomen.

De PIE-methode kan gebruikt worden

- in verschillende domeinen. Administratieve, culturele, economische, juridische, medische ... vertalingen kunnen met PIE gëvalueerd worden.
- in het vertaalonderwijs en in professionele contexten. Vertaaldocenten kunnen items selecteren op basis van de geziene leerstof. In het beroepenveld zal de selectie van de items samenhangen met het competentieprofiel van de vertaler.

3 Voorbeeld

Om de PIE-methode te illustreren, geven we een voorbeeld. Om deze bijdrage niet te overladen met cijfermateriaal betreft het een voorbeeld met een beperkt aantal kandidaten. Veertien studenten die de opleiding 'Master vertalen' aan de KU Leuven (academiejaar 2013-2014) volgen, vertaalden de

³ De term 'p-waarde' heeft in dit artikel een toetstechnische betekenis. Die betekenis mag niet verward worden met de statistische betekenis van 'p-waarde' (waarde die de kans op toeval aangeeft).

Vertaalevaluatie en subjectiviteit

volgende tekst uit het Frans in het Nederlands. Ze mochten gebruikmaken van woordenboeken, internetsites enz.

J'avais loué à Cordoue un guide et deux chevaux, et m'étais mis en campagne avec les *Commentaires de César* et quelques chemises pour tout bagage. Certain jour, errant dans la partie élevée de la plaine de Cachena, harassé de fatigue, mourant de soif, brûlé par un soleil de plomb, je donnais au diable de bon cœur César et les fils de Pompée, lorsque j'aperçus, assez loin du sentier que je suivais, une petite pelouse verte parsemée de joncs et de roseaux. Cela m'annonçait le voisinage d'une source. (Mérimée 1845: 5, 6)⁴

De brontekst is een passage uit *Carmen* van Prosper Mérimée, het boek waarop de opera van Georges Bizet is gebaseerd.

4

Tien geselecteerde items

In de Franse brontekst hebben we tien items geselecteerd, waarvan ik vind dat een student 'Master vertalen' die op een correcte manier moet kunnen behandelen. De items hebben betrekking op culturele, historische en talige aspecten. Dit zijn de tien geselecteerde items. De studenten hebben de Franse passage vertaald zonder te weten welke items we hadden geselecteerd.

J'avais loué à Cordoue [PI 1] un guide et deux chevaux, et m'étais mis en campagne [PI 2] avec les Commentaires de César [PI 3] et quelques chemises pour tout bagage [PI 4]. Certain jour errant dans la partie élevée de la plaine de Cachena [PI 5], harassé de fatigue, mourant de soif, brûlé par un soleil de plomb, je donnais au diable [PI 6] de bon cœur [PI 7] César et les fils de Pompée [PI 8], lorsque j'aperçus, assez [PI 9] loin du sentier que je suivais, une petite pelouse verte [PI 10] parsemée de joncs et de roseaux. Cela m'annonçait le voisinage d'une source.

Aantal woorden passage: 92 - Aantal woorden geselecteerde items: 30

⁴ De passage is woordelijk overgenomen uit de *Revue des deux mondes*. De titel *Commentaires de César* is om didactische redenen gecursiveerd.

nlf 13

5 Verrassende fouten⁵

Drie woorden in de brontekst die niet waren geselecteerd, werden tot onze verbazing foutief vertaald. Lisa (student 6) maakte twee verrassende fouten; ze vertaalde 'guide' met 'reisgids' en 'fils' met 'meisjes'. Helga (student 5) maakte één verrassende fout; ze vertaalde 'chevaux' met 'schapen'. Zij zijn de enigen die die fouten maken. De moeilijkheidsgraad van de woorden 'guide', 'chevaux' en 'fils' is zeer laag. De p-waarde van de drie woorden (het aantal correcte oplossingen gedeeld door het totale aantal studenten: 13/14)⁶ is 0.92. Vanuit toetskundig oogpunt zijn de drie woorden niet interessant. Het vertalen ervan is voor de getoetste groep te gemakkelijk. De drie woorden leveren geen bijdrage aan de vertaaltoets.

We kunnen ons afvragen of we de vertaling van Helga (student 5), die 'chevaux' met 'schapen' vertaalt, meteen moeten afwijzen. In de PIE-methode gebeurt dat niet. Het is erg gewaagd om een vertaling te evalueren op basis van één geselecteerd item. In de beroepswereld kan het wel gebeuren dat een vertaling waarin één zware fout werd gemaakt, wordt afgewezen. De mogelijk schadelijke gevolgen van de vertaalfout zijn het belangrijkste argument voor de afwijzing. Denken we maar aan de foutieve vertaling van één juridische term waardoor de rechter niet anders kan dan een criminele bende vrij te spreken of aan een patiënt die overlijdt omdat de vertaler de naam van een geneesmiddel niet correct heeft weergegeven.⁷

-
- 5 Deze sectie brengt ons bij het thema 'vertaalfouten in het vertaalonderwijs', waarop we niet ingaan omdat dit ons te veel zou doen afwijken van de hoofdlijn van deze bijdrage. Het thema wordt behandeld in o.a. Gile 1992 en Collombat 2009.
 - 6 P-waarden liggen tussen 0 en 1. Een item met p-waarde 0 is een item dat de volledige getoetste groep foutief heeft opgelost; een item met p-waarde 1 is een item dat de volledige getoetste groep correct heeft opgelost. Een item met een lage p-waarde is een moeilijk item; een item met een hoge p-waarde is een gemakkelijk item.
 - 7 Lee-Jahnke geeft in het artikel 'Aspects pédagogiques de l'évaluation en traduction' een voorbeeld van één fout die voor haar beslissend is. De vertaler verwacht 'foie' en 'rein' waardoor zijn vertaling, die globaal genomen uitstekend is, een onvoldoende krijgt. (Lee-Jahnke 2001: 260)

6

Historische context van de passage

Op het eerste gezicht lijkt de brontekst vrij gemakkelijk. Maar een student die niet weet dat er naar een historische gebeurtenis, de slag bij Munda (45 vóór Christus), wordt verwezen, zal het ongetwijfeld lastig krijgen. Anna (student 11), bijvoorbeeld, vertaalt 'les fils de Pompée' ('Pompée' is PI 8) met 'de zonen van Pompeï'. Doordat ze te weinig historische informatie heeft opgezocht, verwacht ze de veldheer Pompeius met de stad Pompeï.

Is de brontekst te moeilijk of te gemakkelijk? Die vraag kan vóór de toetsafname niet beantwoord worden. Na de toetsafname kan de gemiddelde p-waarde berekend worden. Die waarde geeft een goed beeld van de moeilijkheidsgraad van de brontekst⁸ (zie sectie 9 van dit artikel).

7

Correcte en foutieve oplossingen van de tien geselecteerde items

Tabel 1 geeft de vertaaloplossingen die de veertien studenten voor de tien geselecteerde items hebben gegeven (zie volgende pagina).

8

Scores van de veertien studenten

De scores (tabel 2) worden berekend op basis van het aantal correcte en foutieve oplossingen.

8 In de beroepswereld is de moeilijkheidsgraad van de brontekst een van de elementen voor de prijsbepaling. De moeilijkheidsgraad wordt vooraf ingeschat. Dat is vrij lastig omdat een tekst op het eerste gezicht weinig vertaalproblemen zal veroorzaken, maar tijdens het vertalen kunnen er toch heel wat onverwachte problemen opduiken.

	PI	=	≠
1	<i>Cordoue</i> studenten	Cordoba, Córdoba, het Córdoba Spaanse 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	Cordoue 3, 4
2	<i>m'étais mis en campagne</i> studenten	begon ik mijn tocht, was te velde getrokken, ik trok ten strijde, trok zo ten strijde, trok ten strijde, ben op tocht gegaan, ik was te velde getrokken, was ik te velde getrokken, ik ging er op uit 1, 2, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 13, 14	ik was de velden in getrokken, ben ik naar het platte land gegaan, ik had me op het platteland gevestigd, was ik het platteland ingetrokken 5, 6, 7, 10
3	<i>les Commentaires de César</i> studenten	de Commentaren van Cesar, de Commentarii van Caesar, de Commentaren van Caesar 3, 7, 14	de Commentaires de César, les commentaires de César, Commentaires de César, Commentaren over de Gallische oorlog 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13
4	<i>pour tout bagage</i> studenten	als enige bagage, met als enige bagage, enkel [...] in mijn bagage, als bagage, met niet veel meer dan, als bagage slechts 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14	alleen [...] in mijn koffer 11
5	<i>la plaine de Cachena</i> studenten	de Cachenavlakte, de vlakte van Cachena, de Cachena-vlakte 1, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 14	de hoogvlakte van Cachena, het open veld van de Cachena (een Portugees runderras), de laagvlakte van Cachena, het Cachena-plein, de vlakte van de Cachena, de vlaktes waar Cachenas leven 2, 5, 6, 7, 9, 13
6	<i>je donnais au diable</i> studenten	vervloekte ik, gaf ik de duivel, gaf ik [...] aan de duivel, liet ik [...] voor wat ze waren, wenste ik [...] naar de maan 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 14	gaf ik [...] op, zette ik me [...] in, gaf ik me [...] over, Ik had [...] opgegeven 4, 7, 11, 12, 13
7	<i>de bon cœur</i> studenten	graag, met alle plezier 2, 8, 9, 11	met heel mijn hart, gewillig, Ø, van goede wil, goedwillig, van ganser harte, zonder problemen 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 13, 14
8	<i>Pompée</i> studenten	Pompeius, Pompejus, Pompeus 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14	Pompei, Pompée, Pompeï student 1, 9, 11
9	<i>assez studenten</i>	vrij, tamelijk, redelijk 1, 2, 5, 10, 11, 12, 14	Ø, aanzienlijk, genoeg 3, 4, 6, 7, 8, 9, 13
10	<i>une petite pelouse verte</i> studenten	een kleine, groene grasvlakte, een klein groen grasveld, een groen grasveldje, een groen grasperkje 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 12, 13, 14	een klein grasperk, een klein grasveld, Dat grasveld was groen, een kleine groene gazon 5, 6, 9, 11

Tabel 1: Vertaaloplossingen

Vertaalevaluatie en subjectiviteit

Student	score /10	Student	score /10
1	7/10	8	8/10
2	8/10	9	5/10
3	7/10	10	7/10
4	5/10	11	5/10
5	5/10	12	7/10
6	4/10	13	5/10
7	5/10	14	9/10

Gemiddelde: 6.21/10 - Mediaan: 6/10
Modus: 5/10 - Standaardafwijking 1.47

Tabel 2: Scores

9

P-waarden van de tien geselecteerde items (moeilijkheidsgraad)

Voor de berekening van de p-waarde van een item wordt het aantal correcte oplossingen gedeeld door het totale aantal studenten (tabel 3).

Het geselecteerde item 4 'pour tout bagage' is het gemakkelijkste item ($p = 0.92$). Item 3 'les Commentaires de César' is het moeilijkste item ($p = 0.21$). Goede p-waarden liggen tussen 0.27 en 0.79 (tussen 'te moeilijk' en 'te gemakkelijk')⁹. De moeilijkheidsgraad van de geselecteerde items 2, 5, 6, 7, 8, 9 en 10 is goed. Het geselecteerde item 3 is te moeilijk voor deze groep studenten. De geselecteerde items 1 en 4 zijn te gemakkelijk.

preselected item	p-waarde	preselected item	p-waarde
1	0.85 (12/14)	6	0.64 (9/14)
2	0.71 (10/14)	7	0.28 (4/14)
3	0.21 (3/14)	8	0.78 (11/14)
4	0.92 (13/14)	9	0.50 (7/14)
5	0.57 (8/14)	10	0.71 (10/14)

gemiddelde p-waarde = 0.61 (6.17/10)

Tabel 3: P-waarden

⁹ <http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/toetsconstructie/moeilijkheidsgraad.htm>.

n/f 13

IO

D-indices van de tien geselecteerde items (discriminerend vermogen)

Om het discriminerende vermogen van de tien geselecteerde items te berekenen (tabel 4), gebruiken we de hoogste-groep-laagste-groep-methode. Voor elk item wordt de p-waarde in de laagste groep (studenten 6, 4, 5, 7, 9, 11 en 13) afgetrokken van de p-waarde in de hoogste groep (studenten 14, 2 en 8).

preselected item	d-index	preselected item	d-index
1	$3/3 - 6/7 = 0.15$	6	$3/3 - 3/7 = 0.58$
2	$3/3 - 4/7 = 0.43$	7	$2/3 - 2/7 = 0.38$
3	$1/3 - 1/7 = 0.19$	8	$3/3 - 5/7 = 0.29$
4	$3/3 - 6/7 = 0.15$	9	$2/3 - 2/7 = 0.38$
5	$2/3 - 2/7 = 0.38$	10	$3/3 - 3/7 = 0.58$

Tabel 4: D-indices

Vanaf 0.30 is de d-index goed¹⁰. Het discriminerende vermogen van de geselecteerde items 2, 5, 6, 7, 9 en 10 is goed. Na de berekening van de p-waarden en d-indices houden we de geselecteerde items 2, 5, 6, 7, 9 en 10 over.

II

Definitieve scores van de veertien studenten

Op basis van die zes goede items kunnen we de scores van de veertien studenten opnieuw berekenen.

Student	Score	Student	Score
1	$7/10 \rightarrow 5/6$	8	$8/10 \rightarrow 5/6$
2	$8/10 \rightarrow 5/6$	9	$5/10 \rightarrow 3/6$
3	$7/10 \rightarrow 4/6$	10	$7/10 \rightarrow 4/6$
4	$5/10 \rightarrow 3/6$	11	$5/10 \rightarrow 4/6$
5	$5/10 \rightarrow 2/6$	12	$7/10 \rightarrow 4/6$
6	$4/10 \rightarrow 1/6$	13	$5/10 \rightarrow 2/6$
7	$5/10 \rightarrow 1/6$	14	$9/10 \rightarrow 5/6$

Gemiddelde: 3.42/6 - Mediaan: 4/6
Modus: 5/6 en 4/6 - Standaardafwijking: 1.39

Tabel 5: Herberekende scores

¹⁰ <http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/toetsconstructie/discriminatie-index.htm>.

Vertaalevaluatie en subjectiviteit

Het opnieuw berekenen van de scores kan soms grote gevolgen hebben. Sonia (student 7) en Anna (student 11), bijvoorbeeld, hadden beiden 5/10. Maar na het opnieuw berekenen, heeft Sonia 1/6 en Anna 4/6.

Ook de scores van Lisa (student 6) en Helga (student 5) zijn interessant. In hun vertalingen maakten ze verrassende fouten ('guide', 'fils' en 'chevaux'). De woorden 'guide', 'fils' en 'chevaux' zijn geen geselecteerde items. Maar we stellen vast dat de scores van Lisa en Helga zeer laag zijn: 1/6 en 2/6. Lisa en Helga maken dus naast de verrassende fouten ook veel fouten tegen de geselecteerde items.

12

Niet-geselecteerde items

Voor de definitieve berekening van de scores hebben we vier van de tien geselecteerde items (1, 3, 4 en 8) weggelaten. Ook de omgekeerde situatie kan zich voordoen. Een item dat niet werd geselecteerd vóór de toetsafname, kan toch een goede p-waarde en goede d-index hebben. Dat item moet worden meegenomen in de definitieve berekening.

13

Vertaalproces en vertaalproduct

De PIE-methode kan gebruikt worden om het vertaalproduct, de doelttekst, te evalueren. Het vertaalproces, de weg die een kandidaat aflegt van brontekst naar doelttekst, kan met die methode niet geëvalueerd worden. Ook de oorzaak van vertaalfouten kan met de methode niet achterhaald worden. Hoe komt het, bijvoorbeeld, dat Kaat (student 13) 'la plaine de Cachena' vertaalt met 'de vlaktes waar Cachenas leven'? Waarom het meervoud 'vlaktes'? Waarom 'waar Cachenas leven'? Heeft Kaat zich laten misleiden door de informatie die ze op het internet vond? Om die vragen te beantwoorden, moet het vertaalproces onderzocht worden, a.d.h.v. bv. de volgende technieken: think-aloud protocols (hardop denken), eye-tracking (volgen van oogbewegingen en -fixaties)¹¹, keylogging (registreren van toetsaanslagen).

¹¹ Met think-aloud protocols en eye-tracking moet voorzichtig worden omgesprongen. De vertaler weet dat hij wordt geobserveerd. Dat kan de onderzoeksresultaten beïnvloeden.

nlf 13

14 Een tijdrovende methode?

De PIE-methode vraagt een grote tijdsinvestering, maar levert wel een correct beeld op van de docimologische kwaliteit van de vertaaltoets.

Als we erin slagen de PIE-methode te automatiseren, kan een groot deel van de geïnvesteerde tijd worden teruggewonnen. De automatisering van de methode is een realistische wens. Voor elk item hebben we immers bepaald welke oplossingen correct zijn en welke foutief. Een computerprogramma zou die oplossingen in de vertalingen kunnen controleren. Enkel in het geval van een oplossing die niet in de lijst ‘correcte-foutieve oplossingen’ is opgenomen, zal een “menselijke” ingreep vereist zijn.

Bibliografie

- ANCKAERT, PH., J. EYCKMANS & W. SEGERS (2006) “Vertaalvaardigheid evalueren: een normgerelateerde benadering”, in *nlf* 6: 9-27.
- ANCKAERT, PH., J. EYCKMANS & W. SEGERS (2008) “Pour une évaluation normative de la compétence de traduction”, in *ITL - International Journal of Applied Linguistics* 155: 53-76.
- COLLOMBAT, I. (2009) “La didactique de l’erreur dans l’apprentissage de la traduction”, in *The Journal of Specialised Translation* 12: 37-54.
- EYCKMANS, J., PH. ANCKAERT & W. SEGERS (2009) “The perks of norm-referenced translation evaluation”, in Angelelli & Jacobson (red.) *Testing and assessment in translation and interpreting studies*, Amsterdam: John Benjamins: 73-93.
- EYCKMANS, J., W. SEGERS & PH. ANCKAERT (2012) “Translation Assessment Methodology and the Prospects of European Collaboration”, in Tzagari & Csépes (red.) *Collaboration in Language Testing and Assessment*, Frankfurt am Main: Peter Lang: 171-184.
- GILE, D. (1992) “Les fautes de traduction : une analyse pédagogique”, in *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators’ Journal* 37/2: 251-262.
- KOCKAERT, H.J. & W. SEGERS (2012) “L’assurance qualité des traductions : items sélectionnés et évaluation assistée par ordinateur”, in *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators’ Journal* 57/1: 159-176.
- LEE-JAHNKE, H. (2001) “Aspects pédagogiques de l’évaluation en traduction”, in *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators’ Journal* 46/2: 258-271.

Vertaalevaluatie en subjectiviteit

- MÉRIMÉE, P. (1845) “Carmen”, in *Revue des deux mondes* 14/12: 5-48.
- SEGRS, W. (2012) “Vertaalevaluatie. Waarover hebben we het eigenlijk?”, in *Ad Rem. Tijdschrift voor zakelijke communicatie* 26/6: 17-18.
- VAN DE POEL, C. & W. SEGRS (red.) (2007) *Vertalingen objectief evalueren. Matrices en ijkpunten*, Leuven: Acco.

Geraadpleegde websites

- CITO Toetsconstructieproces in acht stappen
www.toetswijzer.nl
www.kennisnet.nl

